

TOPONIM KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING
LINGVOMADANIY TAHLILI

Qarshi Xalqaro Universiteti magistranti Amanova Fazilat

Ilmiy rahbar Turayeva Dilbar

Abstract: *Ushbu maqolada toponim komponentli frazeologik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda dunyoning lisoniy manzarasi, toponimika va frazeologiya o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi. Natijada frazeotoponimlar milliy mentalitet va madaniyatni aks ettiruvchi muhim til birliklari ekanligi aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *toponim, frazeologizm, lingvokulturologiya, dunyoning lisoniy manzarasi, frazeotoponim.*

Аннотация: *В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности фразеологических единиц с топонимическим компонентом. В исследовании рассматривается взаимосвязь языковой картины мира, топонимики и фразеологии. В результате установлено, что фразеотопонимы являются важными языковыми единицами, отражающими национальный менталитет и культуру.*

Ключевые слова: *топоним, фразеологизм, лингвокультурология, языковая картина мира, фразеотопоним.*

Abstract: *This article analyzes the linguocultural features of phraseological units with a toponymic component. The study examines the interrelation between the linguistic worldview, toponymy, and phraseology. As a result, it is established that phraseotoponyms are important linguistic units reflecting national mentality and culture.*

Keywords: *toponym, phraseological unit, linguoculturology, linguistic worldview, phraseotoponym.*

Kirish. Til insonning olamni idrok etish vositasi bo‘lib, unda dunyoning lisoniy manzarasi aks etadi. Dunyoning lisoniy manzarasi – bu til orqali shakllangan bilimlar majmui bo‘lib, u milliy tafakkur va madaniyat bilan chambarchas bog‘liq (Apresyan, 1995).[1] V.A. Maslova ta’kidlaganidek, dunyoning lisoniy manzarasi millatning madaniy tajribasini aks ettiruvchi murakkab tizimdir (Maslova, 2007).[2] Shu nuqtai nazardan, til birliklari nafaqat kommunikativ, balki madaniy funksiyani ham bajaradi. Toponimlar ushbu manzaraning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. V.A. Nikonov fikricha, toponimlar xalq tarixini va hududiy rivojlanishni “ko‘zguidek aks ettiradi” (Nikonov, 1965).[3] Frazeologik birliklar esa tilning milliy-madaniy qatlamini ifodalaydi. V.N. Teliya ularni “milliy ong va madaniyat aks etgan til oynasi” deb baholaydi (Teliya, 1996).[5] Toponim va frazeologizmlarning birikishi natijasida yuzaga keladigan frazeotoponimlar tilning eng milliy va madaniy jihatdan boy qatlamini tashkil etadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi — toponim komponentli frazeologik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash va ularning dunyoning lisoniy manzarasidagi o‘rnini tahlil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili. Mazkur tadqiqotda toponim komponentli frazeologik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlarini o‘rganishda bir qator yetakchi tilshunos olimlarning ilmiy ishlari nazariy asos sifatida xizmat qildi. Avvalo, dunyoning lisoniy manzarasi tushunchasi Yu.D. Apresyan (1995) tomonidan chuqur tadqiq etilgan bo‘lib, u til orqali aks etadigan bilimlar tizimini “sodda dunyo modeli” sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv mazkur tadqiqotda frazeotoponimlarning semantik mohiyatini tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qildi. V.A. Maslova (2007) kognitiv lingvistika doirasida dunyoning lisoniy manzarasini milliy tafakkur va madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqadi. Uning fikricha, til birliklari, xususan frazeologizmlar, milliy mentalitetni aks ettiruvchi asosiy vositalardan biridir. Bu qarash frazeotoponimlarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Toponimika sohasida V.A. Nikonov (1965) ishlari alohida o‘rin tutadi. Olim toponimlarni xalq tarixiy xotirasining aks ettiruvchisi sifatida baholab, ularning lingvistik va madaniy

ahamiyatini asoslab bergan. Mazkur tadqiqotda toponimlarning frazeologik birlik tarkibidagi funksiyasi aynan shu nazariya asosida yoritildi. A.V. Superanskaya (1985)[4] esa toponimika nazariyasini rivojlantirib, mikrotoponim va makrotoponim tushunchalarini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Uning tadqiqotlari toponimlarning tasnifi va funksional xususiyatlarini aniqlashda muhim manba hisoblanadi. Frazeologiya sohasida V.N. Telia (1996) frazeologik birliklarni milliy madaniyatni aks ettiruvchi “til oynasi” sifatida talqin qiladi. Uning lingvokulturologik yondashuvi frazeologizmlarning madaniy va semantik mazmunini ochishda keng qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv frazeotoponimlarni tahlil qilishda ham asosiy metodologik yo‘nalishlardan biri bo‘ldi. L.M. Dmitrieva (2000)[6] toponimik manzara tushunchasini ishlab chiqib, geografik nomlar orqali madaniy qadriyatlarining ifodalanishini ko‘rsatadi. Bu yondashuv frazeotoponimlarning semantik yuklamasini tushunishda muhim ahamiyatga ega. O.A. Kornilov (2003) esa dunyoning turli til modellari mavjudligini ta’kidlab, har bir til o‘ziga xos “dunyo tasviri”ni yaratishini asoslab beradi. Bu nazariya frazeotoponimlarning milliy o‘ziga xosligini izohlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek tilshunosligida S. Qorayev (2006)[8] toponimika fanining nazariy asoslarini ishlab chiqib, geografik nomlarning til tizimidagi o‘rnini ko‘rsatadi. Shuningdek, N. Mahkamov (2013) va D. Xudayberganova (2015)[10] ishlari lingvokulturologik terminologiyani izohlash va tizimlashtirishda muhim manba hisoblanadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, toponimika, frazeologiya va lingvokulturologiya o‘zaro uzviy bog‘liq ilmiy yo‘nalishlar bo‘lib, ularning kesishgan nuqtasida frazeotoponimlar alohida tadqiqot obyekti sifatida ajralib turadi.

Tadqiqot Metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tavsifiy metod – nazariy asoslarni yoritishda

Lingvokulturologik tahlil – madaniy ma’nolarni ochishda

Semantik tahlil – frazeologik birliklarning mazmunini aniqlashda

Qiyosiy metod – turli tillardagi birliklarni solishtirishda

Nazariy asos sifatida Apresyan, Maslova, Nikonov, Telia va boshqa olimlarning ishlari qo‘llanildi. Toponimlarning lingvistik tabiatiga kiruvchilar

geografik obyekt nomlari bo‘lib, ular til tizimining muhim elementi hisoblanadi. Nikonov (1965) ga ko‘ra, toponimlar xalq tarixiy xotirasini saqlovchi birliklardir.

Mikrotoponim va makrotoponimlar

A.V. Superanskaya toponimlarni funksional jihatdan farqlab, mikrotoponimlarni lokal va tor doiradagi nomlar sifatida izohlaydi (Superanskaya, 1985).[4]

makrotoponimlar – keng ommaga ma’lum

mikrotoponimlar – mahalliy xarakterga ega

Frazeologik birliklarning xususiyatlari

Frazeologizmlar barqaror va ko‘chma ma’noga ega birliklar bo‘lib, ular milliy madaniyatni ifodalaydi. Telia (1996)[5] ularni madaniy kod sifatida talqin qiladi.

Frazeotoponimlarning o‘ziga xosligi

Frazeotoponimlar: milliy madaniyatni aks ettiradi, baholovchi ma’noga ega, tarixiy ma’lumotni saqlaydi, boshqa tillarda kam uchraydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, frazeotoponimlar til va madaniyatning kesishgan nuqtasida joylashgan murakkab birliklardir. Maslova (2007)[2] fikricha, til birliklari orqali milliy mentalitet shakllanadi va uzatiladi. Shu nuqtai nazardan, frazeotoponimlar quyidagilarni ifodalaydi: milliy stereotiplar, tarixiy xotira, madaniy qadriyatlar. Kornilov (2003)[7] ta’kidlaganidek, har bir til o‘ziga xos “dunyo modelini” yaratadi. Frazeotoponimlar aynan shu modelning muhim komponentidir.

Xulosa va takliflar. Shuni ham ta’kidlab o’tish kerakki, toponimlar dunyoning lisoniy manzarasining muhim elementi hisoblanadi. Frazeologik birliklar esa milliy madaniyatni aks ettiradi. Frazeotoponimlar ushbu ikki tizimning sintezidir va ular milliy identitetni ifodalovchi muhim lingvistik vositadir. Lingvokulturologik yondashuv ularning mazmunini chuqur ochib beradi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Apresyan, Yu. D. (1995). Izbrannye trudy. Moskva.
2. Maslova, V. A. (2007). Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. Moskva.
3. Nikonov, V. A. (1965). Vvedenie v toponimiku. Moskva.
4. Superanskaya, A. V. (1985). Chto takoe toponimika? Moskva.
5. Telia, V. N. (1996). Russkaya frazeologiya. Moskva.
6. Dmitrieva, L. M. (2000). Toponimicheskaya kartina mira.
7. Kornilov, O. A. (2003). Yazykovye kartiny mira. Moskva.
8. Qorayev, S. (2006). Toponimika. Toshkent.
9. Mahkamov, N. (2013). Tilshunoslik terminlari lug'ati. Toshkent.
10. Xudayberganova, D. (2015). Lingvokulturologiya lug'ati. Toshkent.